

Pagrindiniai klausimai:

- Kokį poveikį kūdikio raidai daro ikimokyklinis ugdymas ne namuose?
- Kokia ikimokyklinio ugdymo įtaka 2–3 m. – 5–6 m. vaiko raidai?
- Kas jau žinoma ir kas dar ne apie ikimokyklinio ugdymo programų kokybę?

IKIMOKYKLINIS UGDYMAS: KĄ APIE JO POVEIKĮ VAIKO RAIDAI SAKO TYRIMŲ DUOMENYS?

Naujojoje Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo redakcijoje (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011 m. kovo 17 d. Nr. XI-1281) įteisinamas ikimokyklinis vaiko ugdymas nuo gimimo iki jam pradedamas teikti priešmokyklinis arba pradinis ugdymas. Toliau įgyvendinama ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtros 2011–2013 metų programa (patvirtinta 2011 m. kovo 1 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-350), kurios paskirtis – „didinti ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo prieinamumą, <...> užtikrinti lanksčias ir kokybiškas ikimokyklinio <...> ugdymo paslaugas ir reikiamą švietimo pagalbą, atsižvelgiant į individualius vaiko ugdymo poreikius. Kokią naudą duoda ikimokyklinis ugdymas vaikui, koks jo poveikis tolesnei vaiko raidai? Atsakymą bandoma rasti apžvelgiant pasaulyje atliktus tęstinius tyrimus.

Pagrindinės išvados

Tęstinių tyrimų duomenys rodo, kad didžiausią naudą iš ikimokyklinio ugdymo jauniausiam amžiuje (pirmaisiais gyvenimo metais) gauna kūdikiai iš skurdžių, rizikos grupės šeimų, kuriose patiria nuolatinį skurdą, sensorinį ir emocinį nepriteklių, yra nepakankamai prižiūrimi. Kūdikių ugdymas ne namuose (ne tėvų) kartais vertinamas nepalankiai dėl nesaugaus prisirišimo prie tėvų, kuris siejamas su elgesio sutrikimais tolesnėje vaiko raidoje, susiformavimo pavojaus. Tačiau tyrėjai teigia, kad žalą gali daryti tik nekokybiškos kūdikių ugdymo programos.

Įvairiose šalyse atlikti tyrimai (taip pat ir tęstiniai) rodo, kad ikimokykliniame amžiuje formuojasi pažintiniai vaiko gebėjimai, kurie lemia jo sėkmę pradėjus lankyti mokyklą. Tikslingas ikimokyklinis ugdymas daro teigiamą poveikį mokymosi pasiekimams, tolesnei socialinei ir emocinei raidai. Tačiau teigiamas ikimokyklinio ugdymo poveikis vaiko kalbos, pažintinei, emocinei ir socialinei raidai priklauso nuo pedagoginio proceso, pedagogo ir vaiko sąveikos ypatumų. Įvairiose šalyse atliktų tyrimų autoriai dažniausiai domėjosi ikimokyklinio ugdymo poveikiu vaikų iš skurdžių šeimų raidai. Ar tinka tirtos veiksmingos ikimokyklinio ugdymo programos vaikams iš pasiturinčių šeimų, vaikams, kurie ugdomi namuose, ar jos turi būti keičiamos, jei taip, tai kaip – vis dar nėra aišku.

Visi tyrimų autoriai pripažįsta, kad tik kokybiškos ikimokyklinio ugdymo programos teigiamai veikia vaikų raidą. Tačiau trūksta patikimos informacijos apie tai, kas lemia ikimokyklinio ugdymo programų kokybę ir kokios programos gali būti laikomos kokybiškomis. Pabrėžiama, kad tai, kokios programos turėtų būti laikomos kokybiškomis, kokiomis savybėmis jos turi pasižymėti, turi būti bendro sutarimo reikalas, pagrįstas kultūrinėmis tradicijomis, vertybėmis, aktualijomis ir prioritetais. Apie ikimokyklinio ugdymo programų kokybę ir poveikį vaiko raidai ir besiformuojančiai asmenybei turi būti sprendžiama remiantis nuolatine stebėseną, kurios tikslas – pagal įvairių rodiklių sistemą vertinti ikimokyklinio ugdymo poveikį pažintinei, emocinei, socialinei ir fizinei vaiko raidai.

KŪDIKIO (0–1 M.) UGDYMAS NE NAMUOSE

Naujojoje Švietimo įstatymo redakcijoje ankstinamas ikimokyklinio ugdymo laikas: ikimokyklinis ugdymas gali būti teikiamas vaikui nuo gimimo iki pradėdant teikti priešmokyklinį arba pradinį ugdymą. Kokią naudą Lietuvos vaikams, jų tėvams, gali duoti ši naujovė? Mokslinėje literatūroje, kurioje nagrinėjama ankstyvojo ugdymo reikšmė vaiko raidai, atkreipiamas dėmesys į skurdžiose ir rizikos grupės šeimose augančius kūdikius. Konstatuojama, kad tokius kūdikius veikia ilgai trunkantis stresas, kurį sukelia nuolatinė nepakankama priežiūra, fizinis smurtas, emocinis ignoravimas, šiltų palaikančių santykių su suaugusiais stoka. Papildomai ugdant tokius vaikus lopšeliuose jų kalbiniai gebėjimai ir mokymosi pasiekimai pirmaisiais mokyklos metais būna didesni.

Iškalbingi yra 1992 metais pasibaigusio tęstinio tyrimo duomenys. Tyrimą 1972 metais pradėjo Šiaurės Karolinos universiteto mokslininkai. Buvo atsitiktinai atrinkta 111 kūdikių (iki 1 metų) iš skurdžių šeimų. Pagal specialią programą jiems per ištisą dieną buvo teikiamos vaiko priežiūros paslaugos namuose ar centruose penkerius metus iki mokyklos lankymo pradžios. Kai kurie vaikai buvo stebimi ir gaudavo reikiamą paramą iki 3 klasės. Šios programos tikslas buvo skatinti vaikų pažintinę ir asmenybės raidą. Vaikams buvo teikiama gera fizinė priežiūra, užtikrinamas optimalus vaiko ir suaugusiojo bendravimas, žaislų įvairovė ir galimybė juos tyrinėti. Ugdymo turinys – 16–18 žaidybinio pobūdžio veiklų, kurios buvo keičiamos kas 6 mėnesius. Buvo skatinama bendra vaiko raida, kalbos vystymasis, ugdomi

problemų sprendimo įgūdžiai, kreipiamas dėmesys į raštinumo didinimą. Suaugusieji gavo žinių apie kiekvienos veiklos reikšmę vaiko vystymuisi. Jie buvo mokomi kiekvieną veiklą organizuoti žaidimo forma, bendraujant su vaiku palaikyti grįžtamąjį ryšį, nevengti girti ir skatinti vaikus įtraukiant į pageidaujamą veiklą.

Tyrimo pradžioje visų vaikų intelekto koeficientas buvo vienodas, bet jau 3–4,5 metų vaikų, dalyvavusių specialiojoje programoje, intelekto koeficiento vidurkis buvo aukštesnis. Kai jiems sukako 15 metų, jų skaitymo ir matematikos pasiekimai buvo aukštesni nei tų, kurie nedalyvavo programoje, jų mažiau antramečiavo, tarp jų mažiau buvo tokių, kuriems teko skirti specialųjį ugdymą. Kai jiems buvo 21-eri, daugiau jų buvo baigę vidurinę mokyklą ar įstoję į koledžus. Taigi galima manyti, kad ikimokyklinis vaikų ugdymas lopšeliuose gali būti veiksminga pagalba skurdžioms šeimoms. Jis gali būti vertinamas ir kaip prevencinė vaiko nesėkmių mokykloje ir saviraiškos sunkumų tolesniame gyvenime priemonė.

Tačiau kūdikio ugdymo lopšelyje, o tiksliau sakant, buvimo tam tikrą laiką tėvų priežiūroje, daroma įtaka jo raidai vertinama gana prieštaringai.

Tyrėjai teigia, kad jauniausiam amžiuje svetimų žmonių teikiama priežiūra dažnai kelia nesaugaus prisirišimo prie tėvų formavimosi pavojų, nes su vaiku bendrauja daugiau suaugusiųjų nei ugdant vaiką tik šeimoje. Dėl to vaiko sąveika su tėvais ne tokia harmoninga, vaiko ir tėvų ryšiai silpnesni.

KŪDIKIO SAUGAUS PRISIRIŠIMO PRIE SUAUGUSIOJO SVARBA

Saugų prisirišimą lemia meile grįstas motinos ir kūdikio santykis pirmaisiais gyvenimo metais. Toks santykis visada buvo, yra ir bus svarbus. Kūdikui būtinas jausminis asmens dėmesys, kuris pasireiškia jautriu reagavimu į jo jausmus ir būseną, kaip būtina ir fizinė priežiūra, nes jis negali be to augti. Šiame santykyje formuojasi būsimo savęs vertinimo, pasitikėjimo savimi, savireguliacijos, socialinės kompetencijos pagrindai. Formuojasi kitų žmonių ir aplinkinio pasaulio suvokimas. Šiame santykyje vaikas išgyvena emocijas ir mokosi jas valdyti. Kūdikio prisirišimo formavimasis yra abipusis procesas: tai tapimas mylimu ir mylinčiu.

Esant palankioms aplinkybėms, kūdikis lygiai taip pat prisiriša prie tėvo. Kūdikio prisirišimas prie tėvo nėra antrinis laiko ir svarbos prasme. Jis skiriasi nuo kūdikio prisirišimo prie motinos. Kūdikui gali susiformuoti saugus prisirišimas prie motinos, bet nesaugus prisirišimas prie tėvo. Kita vertus, ir saugus prisirišimas tiek prie motinos, tiek prie tėvo vaiką moko skirtingų dalykų: motina teikia vidinio jausmų pasaulio pamokas (sudėtingų jausmų supratimas, gebėjimas įžvelgti kitų žmonių susikirtimą, jausmų valdymo strategijos), o tėvas dažniau teikia išorinio socialinio pasaulio tarpusavio santykių pamokas.

Prisirišimo formavimosi procesas prasideda dar iki gimstant kūdikui. Pirmaisiais gyvenimo metais prisirišimas vis stiprėja, nesvarbu, ar motina būna su kūdikiu visą laiką, ar tik dalį, augina kūdikį viena ar dalijasi šia atsakomybe su kuo nors kitu. Kad kūdikis ją mylėtų, motina neturi būti su juo nuolat. Prisirišimo teorijos terminas „atskyrimas“ nurodo tai, kad kūdikis ir motina nebūna kartu tiek laiko, kad jo užtektų abiem užmegzti tarpusavio ryšį, arba tas buvimas yra per daug nepastovus, kad susiformuotų pasiekiamos ir atsiliepiamos poreikius motinos įvaizdis, arba su kūdikiu visai nebūnama kartu. Tačiau trūkstant motinos dėmesio kūdikis pasmerktas vienišumui **tik tokiu atveju**, jei šalia nėra jokio kito žmogaus, kuris prižiūri jį, tuoj pat sureaguoja į jo fizinius poreikius ir gali tapti atrama emociniame gyvenime.

Prisirišimo teorijos autorius J. Bowlby teigia, kad „kūdikui ir mažam vaikui būtini šilti, artimi ir nuolatiniai santykiai su motina arba motinos „pakaitalu“, iš kurių abu patiria pasitenkinimą ir džiaugsmą“ (pagal P. Leach, 2009). Kita vertus, tai, kad motina nuolat būna su vaiku, dar nereiškia, kad susiformuos saugus prisirišimas. J. Bowlby yra pastebėjęs, kad neigiamos motinos nuostatos kūdikio atžvilgiu, kurias jis taikliai yra apibūdinęs kaip „mažus neapykantos dūrius“ ir „įprastines nežymias nedėmesingumo ir blogos nuotaikos apraiškas“, turi ilgalaikį neigiamą poveikį kūdikiui, kaip ir atskyrimas nuo motinos.

Su nesaugaus prisirišimo formavimusi yra siejama išorinių elgesio sutrikimų rizika vaikui augant. R. H. Bradley ir D. L. Vandell (2007) tyrimo duomenys rodo, kad, kai labai maži vaikai lopšelio tipo įstaigose praleidžia 30 ir daugiau valandų per savaitę, jų elgesio sutrikimų rizika yra didesnė – tai susiję su socialiniu stresu, patiriamu įstaigos aplinkoje.

Kita priežastis, dėl kurios atsargiai vertinamas kūdikių ugdymas lopšelio tipo įstaigose, yra didesnė infekcijos rizika: virusų, bakterijų ten yra daugiau nei paprastai būna namuose. Kuo daugiau laiko vaikas praleidžia ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, tuo didesnė kvėpavimo sistemos ligų rizika 12–36 mėnesių ir ausų ligų rizika 12–24 mėnesių amžiaus vaikams.

Svarbių netiesioginių duomenų apie kūdikių ugdymo ikimokyklinio ugdymo įstaigose įtaką tolesnei vaiko raidai galima rasti naujausių M. Rossin (2010), Q. Liu ir O. N. Skans (2010) tyrimų, kaip motinystės atostogų ilginimas atsiliepia tolesnei vaiko raidai, aprašuose. Šiuose tyrimuose remiamasi prielaida, kad dėl ankstyvo motinos sugrįžimo į darbą kūdikis didesnę laiko dalį yra prižiūrimas svetimų žmonių, o motinystės atostogų ilginimas sudaro prielaidas motinai didesnę laiko dalį pačiai prižiūrėti savo kūdikį. Apžvelgdama panašių tyrimų, atliktų kitose šalyse, duomenis M. Rossin konstatuoja, kad nei Kanadoje, nei Vokietijoje, nei Švedijoje nebuvo nustatytas teigiamas ar neigiamas poveikis. Tik Švedijoje Q. Liu ir O. N. Skans nustatė teigiamą poveikį labiau išsilavinusių motinų vaikų mokymosi pasiekimams šeštoje klasėje. Tačiau pastebėta, kad motinystės atostogų ilginimo ar trumpinimo poveikis priklauso nuo socialinio konteksto. M. Rossin daro išvadą, kad visiškai ne tas pat, kai mokamos motinystės atostogos ilginamos nuo 12 mėnesių iki 15 mėnesių šalyje, kurioje yra gerai išvystyta ir kokybiška ikimokyklinio ugdymo ir sveikatos priežiūros sistema (Švedijoje), ir kai motinystės atostogos (nemokamos) įvedamos JAV, šalyje, kurioje nėra išvystytos ikimokyklinio ugdymo sistemos. Q. Liu ir O. N. Skans (2010) teigia, kad teiginys, jog kūdikio ugdymas namuose yra aukštesnės kokybės, ne visada teisingas. Gali būti ir taip, kad kūdikio ugdymas lopšelyje kaip tik yra aukštesnės kokybės. Autorių teigimu, tėvų išsilavinimo poveikio vaikų ugdymo kokybei mechanizmas nėra iki galo aiškus. Pasak jų, gali būti taip, kad labiau išsilavinę tėvai kokybiškiau ugdo savo kūdikius, bet visai galimas dalykas, kad jie skiria didesnę reikšmę ugdymui ir todėl parenka kokybiškesnio ugdymo įstaigas, kuriose būna vaikai tėvų darbo metu.

Apibendrinant galima teigti, kad ugdymas ikimokyklinio ugdymo įstaigose daugiausiai naudos galėtų teikti skurdžiose ir rizikos grupės šeimose augantiems kūdikiams. Kitoms kūdikius auginančioms šeimoms jis galėtų būti papildoma ugdymo paslauga (pavyzdžiui, ne visą darbo dieną), atitinkanti šeimos poreikį derinti darbą ir kūdikio priežiūrą.

Nagrinėjant kūdikių ugdymo lopšelio tipo įstaigose ypatumus pabrėžiama, kad teigiamą poveikį turi tik kokybiškos programos, tačiau nėra nurodomi aiškiai apibrėžti tų programų kokybės kriterijai. Užsimenama, kad kūdikių ugdymo kokybei itin daug reikšmės turi:

- **įstaigos aplinka**, ypač ugdant sensorinę ir emocinę deprivaciją patiriančius kūdikius;
- **personalo profesinė kvalifikacija**: gebėjimas lanksčiai pritaikyti ugdymo programą kūdikio poreikiams;
- **asmenybiniai personalo ypatumai** – empatiškumas, gebėjimas užmegzti ir palaikyti kontaktą su kūdikiu;
- nuolatinis ir glaudus **bendradarbiavimas su tėvais**.

IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮTAKA 2–3 M. – 5–6 M. VAIKO RAIDAI

Kaip ir minėtu tęstiniu kūdikių priežiūros įtakos jų raidai tyrimu, kitu tęstiniu tyrimu (*High/Scope Perry Preschool study*), trukusiu daugiau kaip 40 metų, buvo aiškinamasi trumpalaikis ir ilgalaikis ikimokyklinio ugdymo programos poveikis (pagal Schweinhart ir kt., 2005). Mičigano valstijoje (JAV) ikimokyklinio ugdymo programai, kuriai vadovavo D. Weikart ir kurios tikslas buvo padėti vaikams pasirengti sėkmingai mokytis mokykloje, buvo atrinkti 123 vaikai iš skurdžiai

gyvenančių šeimų. Visi jie buvo įvertinti kaip rizikos grupės vaikai, kuriems gali nesisekti mokytis mokykloje. Viena šių vaikų (nuo 3 iki 4 metų amžiaus) grupė lankė ikimokyklinio ugdymo programą, kiti šios imties vaikai nedalyvavo jokiaje ikimokyklinio ugdymo programoje. Duomenys apie abiejų grupių vaikus buvo renkami, kol jiems sukako 11 metų. Vėliau jie dar buvo tiriami 14, 15, 19, 27 ir 40 metų amžiaus. Pagrindiniai tyrimo duomenys pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Trumpalaikis ir ilgalaikis ikimokyklinio ugdymo programos poveikis

40 m.	Mažiau šios grupės vaikų užaugę buvo sulaukyti dėl įvairių prasižengimų
	Daugiau šios grupės vaikų užaugę turėjo nuosavus namus
	Daugiau šios grupės vaikų užaugę per metus uždirbdavo daugiau nei kiti, nedalyvavę programoje
	Daugiau šios grupės vaikų užaugę turėjo darbą
27 m.	Daugiau šios grupės vaikų (ypač mergaičių) baigė aukštąją mokyklą
	Geresni raštingumo testų rezultatai
	Mažiau šios grupės asmenų buvo gydomi dėl psichikos sutrikimų
19 m.	Geresnės jaunuolių nuostatos mokyklos atžvilgiu
15 m.	Vaikai rečiau antramečiavo mokykloje
	Tėvai pozityviau vertino savo vaikų mokymąsi mokykloje
14 m.	Geresni mokyklinių pasiekimų testų rezultatai
11 m.	Geresni intelekto ir testų užduočių atlikimo rezultatai iki 7 metų

Kitų ikimokyklinio ugdymo įtakos vaiko raidai tyrimų, atliktų Didžiojoje Britanijoje, Naujojoje Zelandijoje, Turkijoje, Nepale, Mauricijuje ir kitose šalyse, duomenys rodo, kad:

- Vaikai, kurie dalyvavo ikimokykliniame ugdyme:
 - dažniau pradėdavo laiku lankyti mokyklą, geriau ją lankė, geriau laikė egzaminus, mažiau antramečiavo;
 - jų matematikos ir skaitymo pasiekimai 3 klasėje buvo aukštesni, o žodynas 6 klasėje buvo turtingesnis, palyginti su vaikų, nelankusių ikimokyklinio ugdymo programų.
- Vaikai, kurie lankė vaiko aplinkos praturtinimo programą (nuo 3 metų iki 5 metų amžiaus), patirdavo mažiau sunkumų bendraudami, turėjo mažiau pažintinės raidos sutrikimų, rečiau elgdavosi asocialiai. Šis povei-

kis buvo jaučiamas ir praėjus 14–20 metų po programos baigimo.

- Vaikai iš šeimų, kurių gyvenimo sąlygos nepalankios, daugiau laimi, kai yra mišriose socialiniu ekonominiu požiūriu vaikų grupėse.

Kita vertus, ikimokyklinio ugdymo įtaka vaiko raidai priklauso ir nuo to, kaip organizuojamas pats pedagoginis procesas. Tarptautinė švietimo pasiekimų vertinimo asociacija (IEA) atliko ikimokyklinio ugdymo tyrimą (*The IEA preprimary study: findings and policy implications*, 2007), kuriuo buvo aiškinamasi 4 metų amžiaus vaikų ikimokyklinio patyrimo ryšys su pažintine ir kalbos raida 7 metų amžiuje. Tyrime dalyvavo 17 valstybių. 2 lentelėje pateikiamos tyrimo išvados, kuriose atsispindi ikimokyklinio ugdymo organizavimo ypatumų įvairiose šalyse įtaka vaiko raidai.

2 lentelė. Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos (IEA) atlikto ikimokyklinio ugdymo tyrimo pagrindinės išvados

Bendra išvada	Poveikio ypatumai	Tyrėjų komentaras
Suaugusiojo ir vaiko sąveikos dažnumas 4 metų amžiuje nėra susijęs su pažintine ir kalbos raida 7 metų amžiuje. Vis dėlto kai kuriose šalyse toks ryšys nustatytas, poveikis gali būti tiek teigiamas, tiek neigiamas.	Teigiamas poveikis pastebėtas šalyse, kuriose pedagogas leidžia vaikui rinktis pasiūlytas veiklas ir yra mažiau bendros veiklos grupėje.	Galima teigti, kad vaiko ir suaugusiojo sąveikos dinamika skiriasi, kai vaikas pats pasirenka sąveikos pobūdį ir kai suaugusysis parenka vaikui veiklą ar jam vadovauja.
	Neigiamas poveikis pastebėtas šalyse, kuriose suaugusysis duoda nurodymus ir vadovauja visai vaikų grupei ir yra mažai galimybių vaikui rinktis veiklą.	
Vaiko sąveikos su kitu vaiku dažnumas 4 metų amžiuje nėra susijęs su kalbos raida 7 metų amžiuje. Vis dėlto kai kuriose šalyse poveikis nustatytas.	Šalyse, kuriose pedagogai kreipia dėmesį į kalbos vystymąsi ir skiria palyginti mažiau visos grupės bendros veiklos, tokios sąveikos dažnumo poveikis yra teigiamas. IEA tyrimas neatskleidė vaikų grupės dydžio neigiamo poveikio, nors tai dažnai nurodoma kitų tyrimų rezultatų išvadose.	Mažesnėse grupėse pedagogas gali daugiau dėmesio skirti individualiems vaiko poreikiams. Pastebėta, kad daugumoje tirtų šalių vyrauja visos vaikų grupės veikla, kuriai vadovauja suaugusysis.
	Šalyse, kuriose pedagogai skiria daug visos grupės bendros veiklos ir nemano, kad vaiko kalba yra svarbi, vaiko sąveikos su kitu vaiku dažnumas turi neigiamą poveikį kalbos raidai.	

Remiantis šio tyrimo išvadomis buvo suformuluotos rekomendacijos visoms šalims:

- **Priemonės.** Turi būti skatinamos ir remiamos pastangos aprūpinti ikimokyklinio ugdymo programas didele priemonių įvairove.
 - Tai, kad priemonių įvairovės poveikis vaiko raidai yra teigiamas, pabrėžiama visuose tyrimuose. Tai nebūtinai turi būti priemonės, kurias gamina specializuoti gamintojai. Visi, kurie yra nors kiek susipažinę su vaikų veikla, žino, kad jie sugeba konstruoti namus, tvirtoves, laivus, raketas ir t. t. net iš paprasčiausių dėžių. Tinka visa vietoje galima gauti medžiaga. Svarbiausia, kad jos būtų daug ir įvairios.
- **Pasirinkimas.** Vaikai turi būti skatinami rinktis veiklą ir neskatinami būti grupėje didesnę laiko dalį.
 - Tyrimai rodo, kad kai 4 metų vaikai gali rinktis iš daugelio siūlomų veiklų ir mažiau laiko praleidžia kartu su visa grupe, 7 gyvenimo metais jų kalbos ir pažintinės raidos rezultatai yra geresni. Vaikai turi turėti galimybę kiekvieną valandą rinktis 45 minučių trukmės veiklą.
 - Turi būti skatinama tokia vaiko ir suaugusiojo sąveika, kuri sudaro daugiau galimybių vaikui mąstyti, mintims ir nuomonėms išreikšti, klausinėti. Turi būti trumpinamas laikas pedagogo pamokymams, instrukcijoms ir visos vaikų grupės atsiliepimui į tokius pedagogo nurodymus.
 - Turi būti skatinama tokia vaiko sąveika su kitu vaiku, kai jie kalba apie tai, kaip sprendžia problemas, kaip planuoja ir žaidžia.
 - Turi būti mažinama laiko, skiriamo mechaniškam išmokymui ir atsakinėjimui.

L. J. Schweinhart ir R. Fulcher-Dawson (2009) teigia, kad visais įvairiose šalyse atliktais tyrimais nustatyti keturi dalykai:

- 7-aisiais gyvenimo metais vaiko kalbiniai pasiekimai buvo geriausi, jei ikimokyklinio ugdymo metu vaikas galėdavo rinktis tarp pedagogo siūlomų veiklų. Tai daro didesnę įtaką nei asmeninė priežiūra, socialinė veikla grupėje ar griežta drausmė.

- Vaikų, kurių ikimokyklinio ugdymo pedagogai turėjo didesnę visos dienos mokymo patirtį, kalbiniai gebėjimai 7-aisiais gyvenimo metais buvo geresni.
- Geresni pažintinės veiklos rezultatai buvo tų vaikų, kurie mažiau laiko praleisdavo kartu su kitais grupės vaikais atlikdami vienodą veiklą.
- Vaikų, kurių ikimokyklinio ugdymo įstaigose buvo daugiau priemonių ir didesnė jų įvairovė, pažintinė veikla buvo geresnė.

Verta paminėti, kad socialinei emocinei vaiko raidai ikimokyklinio ugdymo poveikis yra nevienareikšmis. Vienu tyrimų duomenys rodo, kad ankstyvas ikimokyklinis ugdymas neigiamai veikia socialinę emocinę vaiko raidą: kuo daugiau laiko vaikai praleidžia ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, tuo jų santykiai su suaugusiais 3 klasėje konfliktiškesni, palyginti su kitų vaikų, o 6 klasėje prastesni darbiniai ir skurdesni tarpusavio santykiai. Kitų tyrimų duomenimis, kokybiškos ikimokyklinio ugdymo programos teigiamai veikia socialinę emocinę vaiko raidą, o neigiamai – tik prastos kokybės ikimokyklinis ugdymas.

Daugelis ikimokyklinio ugdymo programų daromos įtakos vaiko pažintinei raidai tyrimų buvo atliekami su skurdžiu šeimų vaikais. Klausimas, kokie yra ikimokyklinio ugdymo programų įtakos vaikų iš pasiturinčių šeimų pažintinei ir socialinei raidai ypatumai, yra neištirtas. Dar nėra atsakymų į klausimus:

- Ar ikimokyklinio ugdymo programos daro ilgalaikį poveikį tik skurdžių šeimų vaikams, ar ir kitiems vaikams?
- O kaip su tais vaikais, kurie nedalyvauja ikimokykliniame ugdyme?
 - Koks namuose teikiamų edukacinių paslaugų vaikams programų poveikis?
 - Ar programos, kurių veiksmingumas patvirtintas, tinka vaikams, kuriuos prižiūri ir ugdo tėvai ar giminės, ar jos turi būti specialiai pritaikomos?

KAS YRA ŽINOMA APIE IKIMOKYKLINIO UGDYMO PROGRAMŲ KOKYBĖS VERTINIMĄ

Dauguma tyrėjų tvirtina, kad apie teigiamą ankstyvojo ir ikimokyklinio ugdymo įtaką galima kalbėti tik tada, kai tos programos yra aukštos kokybės, tačiau kokie yra aukštos kokybės programos ypatumai ir kuo tokios programos skiriasi nuo kitų programų, nenagrinėja. L. J. Schweinhart ir R. Fulcer-Dawson, nagrinėdami ikimokyklinio ugdymo problemas, konstatuoja, kad iki šiol dar nėra atsakymų į šiuos klausimus:

- Kodėl vienos programos yra neveiksmingos, o kitos veiksmingos?
- Kokios yra veiksmingų programų ilgalaikio poveikio ribos?
- Kas būdinga veiksmingoms programoms?

Iš esmės tai klausimai, tiesiogiai susiję su ikimokyklinio ugdymo programų kokybės samprata. Minėti autoriai teigia, kad programų ypatumai gali būti apibrėžiami kaip vidiniai (ugdymo turinys – ką ir kaip ugdyti; pedagogų kvalifikacija; vaiko ir pedagogo sąveikos stilius, tėvų įtraukimo ypatumai) ir išoriniai (kokiai gyventojų grupei skirtos, istorinis ir geografinis kontekstas). Gali būti įvairių tų ypatumų derinių.

Remiantis ilgalaikio poveikio tyrimais rekomenduojama, kad ankstyvosios vaikystės ugdymo programos atitiktų keletą bendresnių reikalavimų:

- Visose įstaigose, tiek veikiančiose dalį dienos, tiek visą darbo dieną, turi dirbti kvalifikuoti, gerą atlyginimą gaunantys pedagogai, kurie yra parengti daryti teigiamą įtaką vaiko vystymuisi.
- Visos ikimokyklinio ugdymo paslaugų teikimo namuose programos taip pat turi būti sukurtos ir vykdomos kvalifikuotų specialistų.
- Kiekvienas pedagogas turi mokėti naudoti ir pritaikyti patvirtintą, standartizuotą ugdymo turinį, darantį reikiamą poveikį visoms vaiko vystymosi sritims.
- Į visas programas privaloma įtraukti tėvus, kaip autentiškus vaiko ugdymo partnerius. Įvairūs susitikimai su tėvais turi būti dažni.
- Kiekvienos programos vadovas turi susitelkti į programos poveikį konkrečiau vaiko vystymuisi ir nuolat vertinti programos įgyvendinimą ir rezultatus siekdamas įsitikinti, kad tikslinga pedagogo veikla duoda laukiamus rezultatus.

Robert. G. Myers teigia (2004), kad kiekvienoje šalyje ankstyvojo ugdymo programų kokybės kriterijai turėtų būti bendro susitarimo reikalas atsižvelgiant į vertybes, kultūrinės tradicijas, aktualijas ir prioritetus. Jo teigimu, kokybė gali būti apibrėžiama:

Rezultatų požiūriu, apimant įvairias vaikų, šeimų grupes įvairiais vaiko gyvenimo etapais. Turėtų būti skiriama dėmesio ikimokyklinio ugdymo poveikiui vaiko pažintinei, kalbos raidai mokykloje (mokinių pasiekimai), taip pat vyresnio vaiko socialinei raidai. Derama svarba turi būti skiriama ir

tokiems rodikliams, kaip ankstyvas pasitraukimas iš mokyklos, antramečiavimas, specialiosios pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimas, išsilavinimo įgijimas ir t. t.

Ugdymo programų struktūros ir procesų požiūriu kokybės kriterijai gali būti skirstomi pagal:

- indėlio kokybę:
 - fizinė aplinka ir infrastruktūra – tinkama ir vaikui, ir pedagogui aplinka (pastato viduje ir aplink pastatą: reikiamas plotas, apšvietimas, ventiliacija, tualetai, maisto gaminių įranga, saugumo užtikrinimas, pakankamas reikiamos kokybės inventorių);
 - pakankamas kiekis reikiamų žaislų, knygų ir kitų priemonių;
 - personalo kokybę (pedagogai, turintys reikiamą išsilavinimą, mokantys vertinti ikimokyklinio ugdymo programos poveikį vaiko raidai, turintys tinkamą motyvaciją);
 - aiškiai suformuluotų tikslų ugdymo programa, apimanti vaiko vystymosi sričių įvairovę;
 - mažas vaikų skaičius grupėje, mažas vaikų skaičius, tenkantis vienam pedagogui;
- programos organizavimą ir valdymą:
 - nuolatinis dabarties ir ateities planavimas tiek įstaigos, tiek vaikų grupės lygmeniu;
 - nuolatinis programos ir vaikų vertinimas ir stebėseną;
 - pedagogų stebėjimas ir pagalba jiems;
 - galimybė nuolat tobulinti profesinę kvalifikaciją;
 - lyderiavimas, skatinantis bendradarbiauti, dirbti komandoje, dalintis informacija, gerbti vieniems kitus;
 - veiksmingos administravimo procedūros;
- pedagoginio proceso eigos kokybę:
 - dažna, šilta ir atliepanti pedagogo ir vaiko sąveika;
 - gera komunikacija, kurios metu skiriama dėmesio klausymuisi;
 - veiklos, kurios skatina mokyti ir vystyti, spręsti problemas ir mąstyti;
 - veiklos, kurios yra tinkamos pagal amžių ir kultūriškai priimtinos;
 - teisingas ir nešališkas elgesys su visais vaikais;
 - galimybė vaikui būti didesnėje ar mažesnėje grupėje arba vienam;
 - galimybė vaikui veikti savo iniciatyva arba klausytis;
 - drausmės ir jautrumo derinys;
 - bendravimo formų kaita;
 - gera laiko vadyba;

- ikimokyklinio ugdymo programos vykdytojų ir artimiausios aplinkos ryšio kokybę:
 - nuolatinis bendravimas su tėvais dėl vaiko pažangos;
 - aktyvus tėvų įtraukimas į ikimokyklinio ugdymo įstaigos veiklas.

R. G. Myers teigimu, svarbūs ikimokyklinio ugdymo programų kokybę lemiantys, nors ir rečiau nurodomi, yra šie sistemos lygmens veiksniai:

- geri (valstybės ekonomikos kontekste) personalo atlyginimai;
- geros darbo sąlygos (turima galvoje įvairūs išteklių ir prieinama parama).

Baigdamas įvairių galimų ikimokyklinio ugdymo programos kokybės kriterijų, nurodomų įvairiuose tyrimuose, apžvalgą šis autorius pabrėžia, kad yra nepatikima vertinti tik pagal keletą kriterijų, nes tai gali iškreipti kokybės vertinimą nacionaliniu lygmeniu, juo labiau kad kai kurie kriterijai nėra vienareikšmiai. Pavyzdžiui, mažesnis vienam pedagogui tenkantis vaikų skaičius yra laikomas savotišku ikimokyklinio ugdymo programos vykdymo kokybės garantu. Bet J. P. Martinez ir R. Myers 2003 m. Meksikoje atliktas tyrimas (pagal R. G. Myers, 2004) atskleidė atvirkštinį ryšį tarp šio ir kitų kokybės veiksnių: nors miestuose pedagogui tenkantis vaikų skaičius buvo didesnis, tačiau ten vaikų atliktų testų rezultatai buvo geresni, mokytojai buvo geriau parengti, buvo daugiau mokytojams prieinamų išteklių. Todėl pagrindinis dalykas yra susikurti kokybės profilį, apimančią rodiklių sistemą.

Kita vertus, rodiklių sistemos gali parodyti, kurios programos yra kokybiškesnės, kurios ne tokios kokybiškos. Bet ta informacija neduos atsakymo, kas lemia jų kokybę. Tam reikalingi tikslingi tyrimai, kurie taptų būtina ikimokyklinio ugdymo kokybės stebėsenos sistemos dalimi. Daugelio šalių patirtis rodo, kad tyrimai apklausos būdu neduoda patikimos informacijos apie tai, kas lemia ikimokyklinio ugdymo programų kokybę. IEA tyrimo autoriai L. J. Schweinhart ir R. Fulcer-Dawson, kalbėdami apie ikimokyklinio ugdymo programų kokybės stebėseną, teigia, kad:

- Stebėsenos tikslas – atlikti tyrimus, interpretuoti gautus rezultatus ir inicijuoti visus pageidaujamus pokyčius.

- Turi būti sukurtos tyrimo programos ir instrumentai, skirti dokumentuoti ir aprašyti veiklą pagal ikimokyklinio ugdymo programas.
- Turėtų būti skiriami išteklių ikimokyklinio ugdymo programų stebėsenai, stebėtojams mokyti ir pedagogų kvalifikacijai tobulinti.

Ann S. Epstein ir kiti (2004), apibendrinami tai, ką jau žinome apie ikimokyklinio ugdymo poveikio vaiko raidai vertinimą, teigia, kad:

- Vertinimas yra besitęsiantis procesas ir apima informacijos apie vaikus, jų grupę ir ugdymo procesą rinkimą, apibendrinimą ir interpretavimą.
- Vaiko pasiekimų vertinimas yra tik viena iš vertinimo formų, kurią tinkamai taikant galima nuolat gauti informacijos apie vaikų skaitymo ir skaičiavimo pasiekimus.
- Nors vaiko pasiekimų vertinimas ir neteikia išsamaus vaizdo, jis yra svarbus, nes leidžia matuoti pasirinktas sritis.
- Vaiko pasiekimų vertinimas vertingas ir tuo, kad teikia galimybę vertinti programas, personalo kvalifikacijos tobulinimo poreikius, numatyti ugdymo programų ateitį.
- Kuo mažesnis vaikas, tuo sunkiau atlikti patikimą vertinimą, nes ankstyvoji vaiko raida yra labai greita, epizodinė ir priklausanti nuo vaiko įgyjamo patyrimo.

Ikimokyklinio ugdymo sistemai plėtoti šie autoriai rekomenduoja:

- Matavimo rodiklius, tinkamus vaikams vertinti, turi parinkti kvalifikuoti specialistai.
- Vaiko pasiekimų vertinimo rezultatai turi būti laikomi vertinimo dalimi. Vertinimo sistema turi apimti stebėjimą, rodiklių sistemą, tėvų ir pedagogų vertinimus.
- Politiniai sprendimai turi būti paremti duomenimis, atspindinčiais visas vaiko raidos sritis: pažintinę, emocinę, socialinę ir fizinę raidą.
- Į vertinimo procesą turi būti įtraukiami tėvai ir pedagogai, kad būtų galima suprasti įvairius vaiko raidos kontekstus.
- Pedagogai turi būti mokomi suprasti ir interpretuoti su vertinimo instrumentų pagalba gautus rezultatus, išmanyti mažų vaikų raidos vertinimo specifiką.

Pagrindiniai šaltiniai

- L. J. Schweinhart, R. Fulcher-Dawson. Early education. Kn. *Handbook of education policy research*. Routledge. 2009.
- Doing better for children. OECD. 2009.
- P. Leach. Child care today: Getting it right for everyone. New York: Alfred A. Knopf, 2009.
- G. Bracey, J. E. Montie, Z. Xiang, L. J. Schweinhart. The IEA Preprimary study: findings and policy implications. High/Scope Educational Research Foundation, 2007.
- R. G. Myers. In search of quality in programmes of early childhood care and education (ECCE). A paper prepared for the EFA Global monitoring report 2004.
- A. S. Epstein, L. J. Schweinhart, A. DeBruin-Parecki, K. B. Robin. Preschool assessment: A guide to developing a balanced approach. NIEER Issue 7 / July 2004.
- M. Rossin. The effects of maternity leave on children's birth and infant health outcomes in the United States. 2010.
- Q. Liu, O. N. Skans. The duration of paid parental leave and children's scholastic performance // *The B. E. Journal of Economic Analysis & Policy*. 2010.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių ir apskričių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjui Ričardui Ališauskui (Ricardas.Alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius skelbti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyresniąją specialistę Veroniką Šiurkienę (el. p. Veronika.Siurkiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė dr. Antanas Valantinas, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus vedėjas.

Konsultavo Gražina Šeibokienė, Švietimo ir mokslo ministerijos Ikimokyklinio ir pradinio ugdymo skyriaus vedėja, Laima Jankauskienė, Švietimo ir mokslo ministerijos Ikimokyklinio ir pradinio ugdymo skyriaus vyriausioji specialistė.

IKIMOKYKLINIS UGDYMAS: KĄ APIE JO POVEIKĮ VAIKO RAIDAI SAKO TYRIMŲ DUOMENYS?

Redaktorė *Mimoza Kligienė*

2011-06-27. Tir. 1 600 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Maketavo ir spausdino UAB „Lodvila“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius

ISSN 1822-4156